

Breaking the Cycle of Poverty: Strategies for Low-Income Urban Residents (A Case Study of Mashhad)

Tahereh Lotfi Khachaki¹, Hossein Akbari², Mehdi Kermani³

1. Ph.D. in Economic Sociology and Development, Social Sciences Department, Faculty of Literature and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. E-mail: taherelotfi352@yahoo.com
2. Corresponding Author, Social Sciences Department, Faculty of Literature and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. E-mail: H-akbari@um.ac.ir
3. Social Sciences Department, Faculty of Literature and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. E-mail: m-kermani@um.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received: 19 Jul 2023

Received in revised form:
26 Dec 2023

Accepted: 11 Jan 2024

Published online: 18 Sep 2024

Keywords:

Poverty,
Strategy,
Underprivileged Areas,
Mashhad.

ABSTRACT

Poverty is not a perpetual state in which individuals remain indefinitely; rather, they may experience periods of poverty and transition in and out of it throughout their lives. Given the limited knowledge available on strategies for poverty alleviation in our country, this study focuses on Mashhad, a rapidly expanding urban center with a significant and growing population on its periphery. Theoretical frameworks and approaches explored in this research include the cycle of needs and resources, empowerment theory, and the capability approach to poverty. Employing a qualitative methodology, this study utilizes interview-based data collection techniques. The sampling method applied is theoretical sampling, with interviewees consisting of individuals (both women and men) aged 18 and above who reside in marginalized areas of Mashhad. Data analysis is conducted through thematic analysis, following the framework proposed by Braun and Clarke (2006). The findings indicated that strategies employed by low-income individuals to alleviate poverty include accessing sustainable and effective formal and informal support systems (encompassing efficient and sustainable informal support alongside maximal formal support), seeking stable and skill-oriented employment opportunities (such as sustainable jobs and low-capital skill-focused positions), engaging in education-oriented and progressive apprenticeships (including education that promotes advancement and advanced skill training), effectively managing high-cost assets (e.g., implementing slight reductions in expenses for children's education, basic food budgets, clothing, health, and hygiene), and accumulating assets efficiently (such as maintaining consistent monetary savings and investing in movable assets). Furthermore, the overarching theme identified for this research is "Multi-dimensional and Flexible Strategies for Escaping Poverty."

Cite this article: Lotfi Khachaki, T., Akbari, H., & Kermani, M. (2024). Breaking the Cycle of Poverty: Strategies for Low-Income Urban Residents (A Case Study of Mashhad). *International Political Economy Studies*, 7 (1), 231-252. <http://doi.org/10.22126/ipes.2024.9366.1585> (in Persian).

© The Author(s).

DOI: <https://doi.org/10.22126/ipes.2024.9366.1585>

Publisher: Razi University

1. Introduction

Poverty is a longstanding phenomenon that has grown more complex in modern societies. Viewing poverty as a static and uniform state leads to misunderstanding, as it is not a constant condition. Instead, individuals can move in and out of poverty throughout their lives. Given the limited information on strategies for escaping poverty in our country, this study focuses on the city of Mashhad, which has clusters of poverty in its peripheral areas and is recognized as a growing metropolis with a significant and increasing suburban population.

2. Theoretical Framework

In this study, various theories and approaches have been reviewed, including the life cycle of needs and resources (considering events and circumstances from childhood to death), empowerment theory (considering dominant institutional conditions, social and political structures, individual and family assets and capacities, and collective assets and capacities), and the capability approach to poverty (considering the individual and social capabilities of the underprivileged).

3. Research Methodology

This research employs a qualitative method, using interviews as the data collection technique. Purposeful sampling targeted individuals who were previously impoverished but have since escaped poverty, residing in the suburban areas of Mashhad and over the age of 18. The interviews were conducted as informal conversations. Data analysis followed the thematic analysis framework proposed by Braun and Clarke (2006). The interviews were transcribed and read multiple times to become familiar with the data. Initial codes were created based on concepts extracted from the text. Subsequently, sub-themes (reflecting one or more extracted concepts) were identified. These initial themes were then reviewed and refined, leading to the formation of main themes. The themes were redefined according to the interrelationships between sub-themes and main themes. Finally, the findings were written in relation to the themes and their interconnections concerning the main research topic (strategies for exiting poverty). This analysis identified five main themes, twelve sub-themes, and twenty-nine concepts.

4. Discussion

The findings of this study reveal that impoverished individuals utilize various strategies to break free from poverty, including:

- Strategies for accessing sustainable and effective formal and informal support (effective and sustainable informal support, and maximal formal support).
- Securing stable and skill-based jobs (sustainable employment and low-capital, skill-based jobs).
- Emphasis on education and advanced training for enhancement (promotive education and advanced skill training).
- Effective management of high-cost items (slight reduction in children's education expenses, slight reduction in basic family diet costs, slight reduction in clothing costs, and slight reduction in health and hygiene expenses).
- Effective asset savings (continuous monetary savings and saving movable assets).

Additionally, the overarching theme of "escaping poverty through continuous and flexible utilization of multiple strategies" emerged as the central theme of this study.

5. Conclusion and Recommendations

The overarching theme of this research underscores the importance of employing multiple

strategies, persistence in their application, and flexibility in their utilization by underprivileged individuals to overcome poverty. Consequently, an integrated facilitation system is proposed, offering essential support to impoverished individuals. This system encompasses both formal avenues like loans and facilities, and informal support such as psychological and emotional assistance. Moreover, it includes educational and training initiatives, employment assistance, and guidance on effective saving practices and expense management. Leveraging the activities of non-governmental organizations and their local influence can further enhance the effectiveness of these efforts.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

دانشگاه رازی

ISSN: 2676-587X

شکستن چرخه فقر: راهبردهایی برای ساکنان کم‌درآمد مناطق شهری (مطالعه موردی شهر مشهد)

طاهره لطفی خاچکی^۱ | حسین اکبری^۲ | مهدی کرمانی^۳

۱. گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. رایانامه: taherelotfi352@yahoo.com
۲. نویسنده مسئول، گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. رایانامه: h-akbari@um.ac.ir
۳. گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. رایانامه: m-kermani@um.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۴/۲۸

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۰/۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۲۱

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۶/۲۸

کلیدواژه‌ها:

فقر،
استراتژی،
مناطق کم‌برخوردار،
مشهد.

فقر همواره شرایطی ثابت که افراد در آن زیست می‌نمایند نیست، بلکه افراد در طول زندگی خود می‌توانند به‌تناوب وارد فقر شده یا از آن خارج شوند. با توجه به اطلاعات کمی که درخصوص استراتژی‌های خروج افراد از وضعیت فقر در کشور ما وجود دارد، این پژوهش با تمرکز بر شهر مشهد به‌عنوان کلان‌شهری در حال رشد و دارای جمعیت حاشیه شهر فراوان و در حال افزایش، صورت پذیرفته است. در این پژوهش، نظریه‌ها و رویکردهایی مانند چرخه زندگی نیازها و منابع، نظریه توانمندسازی و رویکرد قابلیت فقر، مورد مرور قرار گرفته‌اند. روش پژوهش حاضر نیز کیفی است و در آن از تکنیک جمع‌آوری داده مصاحبه استفاده شده است. نمونه‌گیری به‌صورت هدفمند بوده است و مصاحبه‌شوندگان افراد (زن و مرد) بالای ۱۸ سال ساکن در مناطق حاشیه‌ای شهر مشهد بوده‌اند که در گذشته در شرایط فقر زندگی می‌نمودند، اما اکنون از آن رها شده‌اند. برای تحلیل داده‌ها نیز از تحلیل مضمون و چهارچوب مورد نظر براون و کلارک (۲۰۰۶) استفاده شده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد استراتژی‌های خروج از فقر به کار گرفته‌شده توسط افراد فقیر شامل استراتژی‌های دسترس‌پذیری حامیان رسمی و غیر رسمی پایدار و کارا (حمایت غیر رسمی اثربخش و پایدار و حمایت رسمی حداکثری)، کسب مشاغل پایدار و مهارت‌محور (اشتغال پایدار و مشاغل مهارت‌محور کم‌سرمایه)، تحصیل‌گرایی و کارورزی پیشرفته ارتقا‌دهنده (تحصیل‌گرایی ارتقا‌دهنده و مهارت‌آموزی پیشرفته)، مدیریت اثربخش اقلام پرهزینه (کاهش خفیف هزینه‌های تحصیل کودکان، کاهش خفیف رژیم غذایی پایه خانواده، کاهش خفیف تأمین پوشاک و کاهش خفیف هزینه‌های سلامت و بهداشت) و ذخیره مؤثر اموال (پس‌انداز مداوم پولی و پس‌انداز اموال منقول) بوده است. در ضمن مضمون «گریز از فقر مبتنی بر استراتژی‌های چندگانه مستمر انعطاف‌پذیر»، به‌عنوان مضمون کلان پژوهش حاضر انتخاب گردید.

استناد: لطفی خاچکی، طاهره؛ اکبری، حسین؛ کرمانی، مهدی (۱۴۰۳). شکستن چرخه فقر: راهبردهایی برای ساکنان کم‌درآمد مناطق شهری (مطالعه موردی شهر مشهد). *مطالعات اقتصاد سیاسی بین‌الملل*، ۷ (۱)، ۲۵۲-۲۳۱. <http://doi.org/10.22126/ipes.2024.9366.1585>

ناشر: دانشگاه رازی

© نویسندگان

DOI: <http://doi.org/10.22126/ipes.2024.9366.1585>

مقدمه

فقر مسئله‌ای نیست که در جوامع نوین بروز کرده باشد، بلکه این پدیده قدمتی بسیار طولانی در تاریخ دارد، چنانکه در آثار تاریخی و ادبیات چند هزارساله نیز می‌توان ردپای آن را یافت؛ اما در جوامع نوین، میزان این پدیده افزایش و ابعاد آن متنوع گشته است؛ بنابراین فقر به‌عنوان یکی از مسائلی که بشر از دیرباز با آن مواجه بوده است، مرکز توجه بسیاری از افراد از سیاست‌گذاران تا محققان قرار داشته و همچنان نیز مرکز توجه است. علی‌رغم توجه فراوان به این پدیده و کاهش فقر در برخی از کشورهای توسعه‌یافته، هنوز بسیاری از کشورهای جهان، با این پدیده به‌عنوان اصلی‌ترین مشکل در میان مسائل خود، روبه‌رو هستند.

یکی از پنداشت‌های رایج درباره فقر این است که فقر وضعیتی دائمی است؛ اما فقیر بودن ضرورتاً به معنای حبس شدن در فقر نیست. نسبت زیادی از افرادی که در مقطع زمانی خاصی در فقر به سر می‌برند یا پیش از آن شرایط زندگی بهتری داشته‌اند، یا انتظار می‌رود که در آینده بتوانند از فقر خارج شوند. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که تحرک درخور توجهی به درون و بیرون از فقر وجود دارد. شمار بسیار زیادی از مردم موفق به رهایی از شرایط فقر می‌شوند، اما در عین حال تعداد کسانی هم که در مقطعی از زندگی خود درگیر فقر می‌شوند، بیش از آن است که قبلاً تصور می‌شد (گیدنز و بردسال، ۱۳۸۶). افراد فقیر به‌صورت روزمره در مواجهه با شرایط بد اقتصادی، بیماری‌های مکرر و سایر خطرات سعی در حال مبارزه برای فرار از سختی‌های زندگی خود هستند. در غیاب بازارهای معتبر و اعتباری که عملکرد مناسبی داشته باشند - یک واقعیت نگران‌کننده در اکثر کشورهای در حال توسعه - قرار گرفتن در معرض این اتفاقات منفی باعث می‌شود افراد بسیار آسیب‌پذیر شوند. این امر می‌تواند تنها افراد و خانواده‌هایی که از ابتدا فقیر بودند و ممکن است با شوک‌های نامطلوب روبه‌رو شوند، در برگیرد، بلکه افراد و خانواده‌های غیر فقیری را که می‌توانند در منجلاب فقر فروروند، نیز تحت تأثیر قرار دهد (نارایان و همکاران، ۲۰۰۷).

مطالعات اقتصادی نشان می‌دهد که در واقع، تعداد افراد درگیر در فقر مزمن در سراسر جهان از تعداد افرادی که به فقر وارد می‌شوند و از فقر خارج می‌شوند، کمتر است؛ اما این مطالعات، کیفیت پویای فقر را درک نمی‌کند. تعاملات بین عوامل محلی اجتماعی، سیاسی و اقتصادی هستند که زمینه‌ساز فقر، آسیب‌پذیری و نابرابری مداوم هستند؛ بنابراین می‌توان به دستیابی از پایین به فقرایی که در فقر گرفتار شده‌اند و کسانی که در حال ورود به فقر و خروج از فقر هستند، با کاوش در مسیرهای خروج از فقر و همچنین سد معبرهای ناشی از محرومیت اقتصادی و اجتماعی پرداخت (نارایان و پتیچ، ۲۰۰۷). استراتژی‌های خروج از فقر بسیار متنوع هستند (کریستجانسون و همکاران، ۲۰۱۰) و برحسب مدت‌زمانی که افراد در فقر باقی می‌مانند (بان و الوود، ۱۹۸۳) و رویدادهای زندگی‌ای که خروج از فقر را تسهیل کرده یا به تعویق می‌اندازند (جنکینز و ریگ، ۲۰۰۱)، متفاوت هستند. در کشور ایران باوجود اینکه خط فقر در حال افزایش است - خط فقر در سال ۱۳۹۹ نسبت به سال ۱۳۹۸، ۳۸ درصد رشد داشته است (گزارش پایش فقر در ایران، ۱۴۰۰).

مطابق با برآوردها حدود ۶۴ درصد از ساکنین شهر مشهد در سه دهک پایین درآمدی قرار دارند. افزون بر این شکاف درآمدی بالایی در شهر مشهد بین دهک‌های پایین و بالای درآمدی وجود دارد به‌گونه‌ای که دهک دهم ۱۹ برابر دهک اول دارای درآمد است (اکبری، ۱۳۹۶) که این امر حاکی از افزایش تمرکز خوشه‌های فقر در نواحی حاشیه شهری هستند (فرهادی خواه و همکاران، ۱۳۹۶). رضانی فرخند و همکاران، ۱۴۰۱ الف، رضانی فرخند و همکاران، ۱۴۰۱ ب، این تمرکز با در کنار بر ساخت معنایی از مناطق حاشیه‌نشین زمینه‌ساز طرد اجتماعی، انزوا، احساس محرومیت و... (محمدی و همکاران، ۱۴۰۱، لطفی خاچکی و همکاران، ۱۴۰۱) شده است. با این حال باوجود وضعیت فقر و توزیع درآمدها در شهر مشهد، کمتر به استراتژی‌های خروج از فقر پرداخته شده است؛ بنابراین، با توجه به اطلاعات کمی که درخصوص استراتژی‌های خروج از فقر در کشور ما وجود دارد، این پژوهش با تمرکز بر شهر مشهد به‌عنوان کلان‌شهری در حال رشد و دارای جمعیت حاشیه شهر فراوان و در حال افزایش، صورت پذیرفته است.

پیشینه پژوهش

جدول ۱ پژوهش‌های حوزه خروج از فقر را مورد مرور قرار می‌دهد. براساس پژوهش‌های مرور شده که به روش‌های کمی یا کیفی و یا ترکیبی صورت پذیرفته‌اند، افراد کم‌برخوردار از استراتژی‌هایی متفاوتی برای رهایی از فقر استفاده نموده‌اند. آنان یا با اتکا بر خود (مانند ابداعات کشاورزی، تغییر شغل، سرمایه‌گذاری و...) و یا با استفاده از کمک دولت (مانند افزایش حقوق و دستمزد، در اختیار گذاشتن اعتبارات، رفع موانع آموزشی و...) موفق به خروج از وضعیت فقر گردیده‌اند. تمامی پژوهش‌های مرور شده در خارج از کشور صورت پذیرفته‌اند و در داخل کشور پژوهش‌هایی که به‌گونه‌ای منسجم و متمرکز و با توجه به خصلت چندبعدی فقر بر مسئله استراتژی‌های خروج از فقر، تمرکز نموده باشند، مشاهده نشده است.

جدول ۱. پژوهش‌های حوزه استراتژی‌های خروج از فقر

محققان	روش پژوهش	ابزار پژوهش	جمعیت مورد مطالعه	نحوه اجرای استراتژی	نتایج
بان و الوود (۱۹۸۳)	کمی	تحلیل ثانویه	داده‌های مطالعه پانل پویایی درآمد از سال ۱۹۷۰ تا ۱۹۷۸	به‌کارگیری سیاست‌های مؤثر در بازار کار که می‌تواند درآمد افراد نزدیک یا زیر دوره طلسم فقر و کمک به خروج از فقر خط فقر را بهبود بخشد	
نارایان و همکاران (۲۰۰۰)	کیفی	مصاحبه	بیست هزار زن و مرد فقیر از ۱۳ کشور جهان	استفاده از خوداشتغالی و بهبود وضعیت مشاغل خود	
جنتکینز و ریگ (۲۰۰۱)	کمی	تحلیل ثانویه	داده‌های خانوارهای خارج شده از فقر در انگلستان از سال ۱۹۹۱ تا ۱۹۹۹	افزایش حقوق بازنشستگی افزایش تعداد شاغلین در یک خانواده شغل دوم	خروج از فقر
کاتر (۲۰۰۲)	کمی	تحلیل ثانویه	داده‌های سطح فردی از پرونده‌های سرشماری عمومی سطح خرد بازار کار ۱۹۹۰ (PUMS-L) از ۴۲۱،۳۲۰ خانوار در ایالات متحده- داده‌های سطح کشوری از ۱۹۹۰ COSTAT-4 و STF-3c	اشتغال سرپرست یا همسر او	تأثیر اشتغال در احتمال فقر در غیر کلانشهرها بیشتر از کلان شهرها است.
کریستجانسون و همکاران (۲۰۰۴)	کیفی	بحث گروهی و یک روش جامعه محور با عنوان «مراحل پیشرفت»	۱۷۰۰ خانوار در کنای غربی	سرمایه گذاری در دام‌های گوناگون	۱۸ درصد از خانوارهای روستایی مورد مطالعه موفق به خروج از فقر شده اند
اکر (۲۰۰۷)	کمی	تحلیل ثانویه	داده‌های استانداردهای زندگی در تانزانیا (MTLS)، ۶۷ روستا و ۳۱ خانوار	استفاده از سرمایه انسانی (تحصیلات) و سرمایه اجتماعی (پیوندها و شبکه‌های اجتماعی)	هرچه افراد تحصیلات بیشتری کسب می‌کنند، سودمندی این پیوندها و شبکه‌ها برای مخارج خانوار افزایش می‌یابد و سطح فقر خانوارها کاهش می‌یابد.
مک کولچ و همکاران (۲۰۰۷)	کمی	تحلیل ثانویه	داده‌های آمار مرکزی سال‌های ۱۹۹۳ و ۲۰۰۲ و داده‌های نظرسنجی زندگی خانوادگی اندونزی در سال‌های ۱۹۹۳ و ۲۰۰۰	افزایش بهره‌وری محصولات کشاورزی اشتغال غیر کشاورزی	تقریباً یک‌پنجم افراد مورد مطالعه با رها کردن کشاورزی و اشتغال در شرکت‌های غیر کشاورزی روستایی، درآمد خود را به میزان قابل توجهی افزایش دادند.
ماوا (۲۰۰۸)	کمی (پیمایش)	پرسش‌نامه	وام‌گیرندگان روستای Dupe District بنگلادش	استفاده از اعتبارات خرد- تنظیم میزان مصرف خود- مدیریت خطرات	به کمک آن دستیابی به مهارت‌ها و به کار بردن بهتر فرزندان - و در نهایت کیفیت زندگی آنها بهتر

ادامه جدول ۲. پژوهش‌های حوزه استراتژی‌های خروج از فقر

محققان	روش پژوهش	ابزار پژوهش	جمعیت مورد مطالعه	نحوه اجرای استراتژی	نتایج
دوپرت (۲۰۱۰)	کمی-کیفی	تحلیل ثانویه-مصاحبه	داده‌های نظرسنجی بهداشت و توسعه کاگر (KHDS) و مصاحبه با خانواده‌های روستایی کاگرا	کشاورزی-تجارت (نگهداری و فروش دام)	افراد که فعالیت‌های کشاورزی خود را متنوع می‌کردند به طور موفقیت‌آمیزی از فقر خارج می‌شدند. نزدیکی به سایر روستاها و شرایط فردی نیز برای خروج از فقر از راه تجارت، موفقیت‌آمیزتر بود.
بارون و همکاران (۲۰۰۹)	کیفی	بحث گروهی و مصاحبه	۸۱ بحث گروهی و ۱۵۶ مصاحبه سراسر آندونزی	دسترسی به اعتبار مشارکت در توسعه آموزش مهارت‌های جدید	افزایش فرصت‌های اقتصادی محلی، افزایش انسجام اجتماعی، منفعت اقتصادی برای فقیرترین افراد
کریستیانسون و همکاران (۲۰۱۰)	کمی-کیفی	بحث گروهی و مصاحبه پرسش‌نامه	۷۱ روستا و ۴۷۳۳ خانوار در کنیا	تنوع بخشیدن به منابع درآمد تنوع در محصولات تنوع در بخش دام تجاری سازی دام کمک مالی و غیر مالی دوستان و اقوام	رهایی از فقر
ویلیامز (۲۰۱۲)	کیفی	مصاحبه	۱۴ زن و مرد افریقایی آمریکایی تبار	تحصیلات، داشتن منابعی مانند افراد حامی و اشتغال	فقرا با تلاش در جهت دستیابی به اهداف کوچک‌تر خود در زندگی مانند تحصیلات و اشتغال می‌توانند از فقر خارج شوند. افرادی که در دستیابی به اهداف کوچک‌تر خود در زندگی موفق نباشند، قادر نیستند از وضعیت فقر رهایی یابند.
تریودی (۲۰۱۴)	کیفی	مصاحبه	۱۵ نفر از زنان کارآفرین معیشتی مرتبط با SEWA (انجمن خوداشتغالی زنان) در جوامع فقیرنشین هند	بهره‌گیری از کمک‌های انجمن خوداشتغالی زنان در جهت کسب تحصیلات و مهارت و افزایش روابط و همبستگی با سایرین	دستیابی به مهارت در کار و سرمایه اجتماعی و کمک به تأمین معیشت و بعضاً دستیابی با مشاغل با پرستیژ بالا تحت تأثیر سرمایه اجتماعی بالا
سونام (۲۰۱۷)	کیفی	روش مراحل پیشرفت	۱۷۰ خانوار در روستای پنجابان نیپال	تعدد شغلی، نگهداری مشاغل متعدد یا معیشت متنوع	رهایی از فقر
اهرن (۲۰۱۸)	کیفی (تحلیل روایت)	مصاحبه عمیق	۵ نفر از زنان شرکت‌کننده در برنامه‌های رفاهی در ایالات متحده آمریکا	رفع موانع آموزشی، ادامه تحصیلات در زمینه آموزش عالی و ادغام آموزشی	شکستن چرخه فقر، و بهبود وضعیت خود و خانواده

مبانی نظری

در این قسمت، نظریه‌ها و رویکردهایی مانند چرخه زندگی نیازها و منابع، نظریه توانمندسازی و رویکرد قابلیت فقر که محققان از آن‌ها جهت افزایش حساسیت نظری استفاده نموده‌اند، مرور شده‌اند.

چرخه زندگی نیازها و منابع^۱

رونتری (۱۹۰۲) یکی از اولین افرادی بود که مفهوم «چرخه زندگی نیازها و منابع» را مطرح کرد. بر طبق مطالعات وی، زندگی یک کارگر (به‌عنوان یک قشر فقیر) با پنج دوره متناوب مشخص شده است. در اوایل کودکی، به‌جز مواردی که پدر فرد کارگر ماهر باشد، احتمالاً در فقر خواهد بود. این امر تا زمانی که او یا برخی از برادران یا خواهرانش شروع به کسب درآمد کنند ادامه

خواهد یافت. دوره بعدی دوره‌ای است که در آن درآمد کسب می‌کند، زندگی می‌کند و زیر سقف والدینش زندگی می‌کند. این دوره از سعادت ممکن است پس از ازدواج تا زمانی که او دو یا سه فرزند داشته باشد، ادامه یابد؛ اما در این هنگام فقر دوباره او را فراخواهد گرفت؛ و زمانی که فرزندان درآمدی دارند و قبل از ترک خانه برای ازدواج، فرد از یک دوره دیگر سعادت برخوردار خواهد شد.

با این وجود، زمانی که فرزندان از دواج کرده و او را ترک می‌کنند، احتمالاً دوباره به فقر فرورود؛ زیرا در این زمان او دیگر قادر به کار کردن مانند سابق نیست و درآمد او نیز هرگز اجازه نداده است که پس‌انداز کافی برای خود و همسرش داشته باشد تا بیش از مدتی بسیار کوتاه بتوانند به زندگی ادامه دهند؛ بنابراین یک کارگر در سه مرحله از زندگی خود دچار فقر است: در کودکی، در اوایل دوران میان‌سالی و در پیری. رونتري (۱۹۴۱) در مطالعه‌ای در چند دهه بعد نیز نشان داد در سیستم اجتماعی فعلی، والدین در صورت داشتن فرزندان، در امور مادی با افتادگی‌های مجدد در فقر، مجازات می‌شوند.

بان و الوود (۱۹۸۳) نیز معتقدند در برخی موارد ساختار خانواده و وقایع چرخه زندگی با شروع افتادن در تله فقر همراه است و افزایش درآمد همه اعضای خانوار اصلی‌ترین راه برای خروج از فقر است. براساس نظر آنان، اگر سیاست‌های مؤثر در بازار کار که می‌تواند درآمد افراد نزدیک یا زیر خط فقر را بهبود بخشد، به کار گرفته شود، به نظر می‌رسد که این تحرکات منجر به کاهش فقر و سرعت بخشیدن به حرکت خروج از فقر شود؛ اما جمعیت افراد فقیر بسیار ناهمگن است. برخی از گروه‌ها مانند جوانان «از زمانی که شروع به کار می‌کنند» طلسم فقر نسبتاً کوتاهی دارند که ممکن است نگران‌کننده نباشد؛ اما برخی از گروه‌ها، به‌ویژه کودکان و بسیاری از سیاه‌پوستان، اغلب اقامت بسیار طولانی در شرایط فقر دارند. طلسم فقر کودکان می‌تواند با تولد آغاز می‌شود و سال‌ها به طول انجامد. به نظر می‌رسد که یک کودک سیاه‌پوست فقیر در درون طلسم فقری گرفتار است که خروج از آن تقریباً دو دهه طول خواهد کشید.

اما دوایلد (۲۰۰۳) معتقد است رابطه بین چرخه زندگی یا چرخه خانواده از یک‌سو و محرومیت اجتماعی و فقر از طرف دیگر تا حد زیادی به شیوه‌ای بستگی دارد که شاخص‌های مربوطه (چرخه زندگی یا چرخه خانواده، نیازها و منابع، محرومیت اجتماعی و فقر) اندازه‌گیری می‌شوند.

نظریه توانمندسازی نارایان و همکاران

نارایان و همکاران (۲۰۰۷؛ ۲۰۰۵) مدلی را برای توانمندسازی ارائه کرده‌اند. این مدل از چهار بلوک تشکیل شده است: جو نهادی مسلط؛ ساختارهای اجتماعی و سیاسی؛ دارایی‌ها و ظرفیت‌های فردی و خانوادگی افراد فقیر؛ دارایی‌ها و ظرفیت‌های جمعی افراد فقیر. دو بلوک مربوط به فرصت‌های ساختاری که افراد فقیر با آن مواجه می‌شوند و دو بلوک دیگر مربوط به عاملیت افراد فقیر است. تمامی این بلوک‌ها برهم‌کنش و واکنش دارند و در کنار هم بر توانمندسازی افراد فقیر جهت توسعه درآمدهای خود و خروج از فقر می‌افزایند.

براساس نظریه نارایان (۲۰۰۵)، چهار جنبه از این چارچوب مفهومی برجسته است: اول، توانمندسازی اساساً یک مفهوم رابطه‌ای است که از تعامل بین افراد فقیر و محیط آن‌ها ایجاد می‌شود. این امر از طریق حقوق، قوانین، منابع و مشوق‌ها و همچنین هنجارها، رفتارها و فرایندهای حاکم بر تعاملات بین افراد فقیر و بازیگران قدرتمندتر صورت می‌گیرد. این رابطه در چندین سطح، از سطح جهانی به سطح ایالت، جامعه و خانوار و در عرصه‌های مختلف (ایالت، جامعه مدنی و بازار) نقش ایفا می‌کند. دوم، دارایی‌ها و توانایی‌های افراد فقیر معمولاً به‌عنوان ویژگی‌های فردی مفهوم‌سازی می‌شوند. با این وجود، توانایی‌ها و سازمان‌های جمعی افراد فقیر اغلب در کمک به آن‌ها برای عبور از محدودیت‌های قدرت و شکستن سکوت در مقابل فقر، بسیار مهم است. سوم، توانمندسازی افراد فقیر در مقیاس وسیع هم به تغییرات از بالا به پایین در مؤسسات و فرایندهای سازمانی و هم به تغییر از پایین به بالا در سازمان‌ها و شبکه‌های افراد فقیر و دارایی‌های فردی آن‌ها نیاز دارد. چهارم، نقاط مداخله یا ورودی، بسته به ماهیت محدودیت‌ها و موانع، امکان‌پذیر بودن و نتایج توسعه مورد نظر متفاوت است.

نقاط مداخله مناسب نیز با گذشت زمان تغییر خواهد کرد؛ بنابراین نارایان و همکاران (۲۰۰۳) فقر را پدیده‌ای چندوجهی می‌دانند که با استفاده از توانمندسازی می‌توان بر آن غلبه کرد. افراد با توجه به جو نهادی مسلط؛ ساختارهای اجتماعی و سیاسی؛ دارایی‌ها و ظرفیت‌های فردی و خانوادگی؛ دارایی‌ها و ظرفیت‌های جمعی، می‌توانند به توسعه درآمدهای خود و خروج از فقر بپردازند.

رویکرد قابلیت فقر^۱

رویکرد قابلیت آمارتیا سن با تقویت رویکرد چندبعدی برای تحلیل فقر و تأکید بر اهمیت تمرکز بر توانمندسازی، به گفتمان توسعه کمک کرده است (فردیانی، ۲۰۱۰). رویکرد قابلیت به مسئله فقر با قابلیت دانستن موضوع فقر عرصه جدید و وسیعی را در حوزه مطالعات فقر می‌گشاید و مبارزه با فقر را از طریق رشد قابلیت‌ها به معنی رشد فرصت‌ها و رشد آزادی‌های انسانی، عملی و پایدار می‌داند (محمودی و صمیمی فر، ۱۳۸۴: ۱۵).

در این دیدگاه فقر به‌مثابه محرومیت از قابلیت‌های فردی و اجتماعی تعریف می‌شود (محمودی و صمیمی فر، ۱۳۸۴: ۱۷). سن (۱۹۸۲) معتقد است مواردی مانند فقر، گرسنگی و قحطی با سیاست‌هایی قابل جلوگیری و کاهش هستند. وی آنچه را که موجب شده تا قحطی در انگلستان و ایالات متحده آمریکا رخ دهد را نه‌تنها داشتن شغل و یا ثروت مردم آن، بلکه وجود سیستم مناسب بیمه‌ای می‌داند. از دید وی گرسنگی به دو طریق قابل تغییر است: اول، سیستم تأمین اجتماعی و دوم و مهم‌تر از آن سیستم ایمنی اشتغال که حقوق و دستمزد جایگزین کافی را برای جلوگیری از گرسنگی فراهم می‌کند.

اسمیت و سیوارد (۲۰۰۹) معتقدند قابلیت‌های یک فرد از ترکیب و تعامل ظرفیت‌های سطح فردی و موقعیت نسبی فرد در مقابل ساختارهای اجتماعی ناشی می‌شود که دلایل و منابع لازم را برای رفتارهای خاص فراهم می‌آورد. روبینز (۲۰۰۲) سطوح مختلف قابلیت را به دو صورت قابلیت بنیادی و قابلیت پایه‌ای تقسیم نمود. به‌عنوان مثال، توانایی اساسی سلامتی و بهزیستی فیزیولوژیکی توسط تعدادی از قابلیت‌های پایه‌ای سلامت (به‌عنوان مثال جلوگیری از مرگ زودرس، تغذیه کافی، دسترسی به ذخیره آب) و تعدادی از قابلیت‌های بهداشتی غیر پایه‌ای ایجاد می‌شود (به‌عنوان مثال دسترسی روزانه به سالن بدن‌سازی، جلوگیری از سردردهای خفیف یا کمردرد یا دسترسی به جراحی زیبایی).

روش پژوهش

در پژوهش حاضر با توجه به اکتشافی بودن آن و نیاز به اطلاع از ابعاد و وجوه استراتژی‌های متنوع افراد کم‌برخوردار، از روش کیفی استفاده شده است؛ و تکنیک تحلیل داده‌ها در این پژوهش تکنیک تحلیل مضمون بوده است و بدین منظور از تحلیل مضمون پیشنهادی براون و کلارک (۲۰۰۶) که شامل شش مرحله آشنایی با داده‌ها، تولید کدهای اولیه، جستجو برای تم‌ها، بررسی تم‌ها، تعریف تم‌ها و در پایان نگارش و تحلیل نهایی است، استفاده شده است. برای جمع‌آوری داده‌ها نیز از مصاحبه استفاده شده است. مصاحبه‌ها به‌صورت عمیق بوده است و مشارکت‌کنندگان با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شده‌اند. مشارکت‌کنندگان افرادی بوده‌اند که در گذشته دچار فقر بوده، اما اکنون از آن رها شده‌اند، آنان ساکن مناطق حاشیه‌ای شهر مشهد بوده و بیش از ۱۸ سال سن داشته‌اند. مصاحبه‌ها در قالب گفت‌وگوهای غیر رسمی صورت پذیرفت و پیش از شروع مصاحبه، با اطمینان به مشارکت‌کنندگان جهت پنهان ماندن اطلاعات هویتی آنان، رضایت آنان جلب می‌شد. بدین منظور مصاحبه‌ها پیاده شده و برای مرحله آشنایی با داده‌ها، چندین بار خوانده شد. سپس کدهای اولیه براساس مفاهیم استخراج‌شده از متن، ساخته شدند.

در مرحله بعد، تم‌های فرعی (به‌گونه‌ای که ناظر بر یک یا دسته‌ای از مفاهیم استخراجی باشد) شناسایی شدند. پس از آن، تم‌های اولیه شناسایی شده، مورد بررسی و اصلاح قرار گرفتند و با تجمع آن‌ها، تم‌های اصلی ساخته شدند. سپس، تم‌ها با توجه به ارتباط متقابل میان تم‌های فرعی و اصلی مورد بازتعریف قرار گرفتند و در آخرین مرحله، یافته‌ها با توجه به تم‌ها و روابط میان در ارتباط با موضوع اصلی پژوهش (استراتژی‌های خروج از فقر) مورد نگارش قرار گرفتند. در این پژوهش از

شیوه اعتبار به‌وسیلهٔ اعضاء و پرسیدن نظر شرکت‌کنندگان درباره یافته‌ها و تفسیرهای به‌عمل‌آمده توسط محقق برای اطمینان از درستی انتقال مضامین مشارکت‌کننده به محقق و افزایش اعتبار آن‌ها، در پایان هر یک از مصاحبه‌ها، استفاده شده است.

مشخصات مشارکت‌کنندگان

جدول ۲ حاوی مشخصات مشارکت‌کنندگان شامل سن، تحصیلات، وضعیت اشتغال و وضعیت تأهل آنان است.

جدول ۳. مشخصات مشارکت‌کنندگان در پژوهش

ردیف	سن	تحصیلات	شغل	وضعیت تأهل
۱	۳۲	فوق لیسانس	کارمند	متاهل
۲	۳۳	دبیرستان	خانه‌دار	متاهل
۳	۳۶	ابتدایی	کارگر	متاهل
۴	۳۷	ابتدایی	راننده	متاهل
۵	۳۴	راهنمایی	خانه‌دار	متاهل
۶	۳۱	راهنمایی	خیاط	متاهل
۷	۴۸	بی‌سواد	خانه‌دار	متاهل
۸	۲۹	فوق لیسانس	کارمند	متاهل
۹	۴۰	لیسانس	معلم	مجرد
۱۰	۵۹	ابتدایی	راننده	متاهل
۱۱	۳۰	لیسانس	آرایشگر	مطلقه
۱۲	۵۰	راهنمایی	کارگر خدماتی	مطلقه
۱۳	۴۰	بی‌سواد	کارگر خدماتی	متاهل
۱۴	۳۲	دیپلم	خانه‌دار	متاهل
۱۵	۲۰	دیپلم	پرورش گل و گیاه	مجرد
۱۶	۵۰	ابتدایی	خانه‌دار	بیوه
۱۷	۲۴	لیسانس	فروشنده	مجرد
۱۸	۲۲	ابتدایی	خیاط	مطلقه
۱۹	۴۲	بی‌سواد	آبدارچی	متاهل
۲۰	۴۲	ابتدایی	خیاط	متاهل

یافته‌های پژوهش

در این پژوهش مضامین اصلی استراتژی‌های خروج از فقر به کار گرفته‌شده توسط افراد فقیر شامل استراتژی‌های دسترس‌پذیری حامیان رسمی و غیر رسمی پایدار و کارا، کسب مشاغل پایدار و مهارت‌محور، تحصیل‌گرایی و کارورزی پیشرفته ارتقادهنده، مدیریت اثربخش اقلام پرهزینه و ذخیره مؤثر اموال بوده است. استراتژی‌های دسترس‌پذیری حامیان رسمی و غیر رسمی پایدار و کارا، حمایت غیر رسمی اثربخش و پایدار و حمایت رسمی حداکثری را دربر می‌گیرد. استراتژی اشتغال‌گرایی کامل شامل اشتغال پایدار و مشاغل مهارت‌محور کم‌سرمایه می‌گردد. استراتژی تحصیل‌گرایی و کارورزی پیشرفته ارتقادهنده نیز، تحصیل‌گرایی ارتقادهنده و مهارت‌آموزی پیشرفته را دربر می‌گیرد. استراتژی مدیریت اثربخش اقلام پرهزینه نیز شامل کاهش خفیف هزینه‌های تحصیل کودکان، کاهش خفیف رژیم غذایی پایه خانواده، کاهش خفیف تأمین پوشاک و کاهش خفیف هزینه‌های سلامت و بهداشت می‌گردد و درنهایت، استراتژی ذخیره مؤثر اموال، پس‌انداز مداوم پولی و پس‌انداز اموال منقول را دربر می‌گیرد. در ضمن مضمون «گریز از فقر مبتنی بر استراتژی‌های چندگانه مستمر انعطاف‌پذیر»، به‌عنوان مضمون کلان پژوهش حاضر انتخاب گردید. جدول ۳ مضامین اصلی و فرعی مرتبط با استراتژی‌های خروج از فقر افراد فقیر در شهر مشهد را نشان می‌دهد.

جدول ۳. مضامین اصلی، فرعی و مفاهیم استراتژی‌های خروج از فقر

مضامین اصلی	مضامین فرعی	مفاهیم	تعداد افراد گزارش‌دهنده (نفر)
حمایت‌جویی کارا	حمایت غیر رسمی اثربخش و پایدار	حمایت‌های اثربخش اعضای خانواده حمایت‌های پایدار دوستان نزدیک حمایت‌های اثربخش خویشاوندان حمایت‌های پایدار آشنایان	۱۹
	حمایت رسمی حداکثری	خدمات دفاتر تسهیل‌گری تسهیلات چندجانبه سازمان‌های خیریه	۹
اشتغال‌گزینی کامل	اشتغال پایدار	توانایی یافتن مشاغل متعدد و متفاوت یافتن شغل ثابت	۱۶
	مشاغل مهارت‌محور کم سرمایه	مشاغل خانگی ماهرانه مشاغل کم‌سرمایه آموخته‌شده	۱۴
آموزش و کسب مهارت‌های پیشرفته	تحصیل‌گرایی ارتقادهنده	ارتقای تحصیلات جهت پیشرفت در زندگی استفاده از تحصیلات برای تأمین هزینه‌های عمده زندگی	۶
	مهارت‌آموزی پیشرفته	یادگیری مهارت‌های متعدد کارورزی مهارتی کسب مهارت‌های درآمدزا	۱۴
	کاهش هزینه‌های تحصیل کودکان	کاهش امکان تهیه تلفن همراه پیشرفته استفاده از تلفن همراه والدین توسط فرزندان خرید تلفن همراه دست دوم	۶
کاهش سلیقه‌ای مصرف خانوار	کاهش خفیف رژیم غذایی پایه خانواده	کاهش خفیف در میزان غذا کاهش مصرف مواد غذایی گران قیمت کاهش تنوع غذایی	۲۰
	کاهش خفیف تأمین پوشاک	استفاده از لباس‌های قدیمی سالم استفاده از پوشاک دمه	۱۸
	کاهش خفیف هزینه‌های سلامت و بهداشت	کامل نکردن دوره درمان کاهش مراجعه به پزشک	۱۲
	پس‌انداز مداوم پولی	ذخیره پولی مناسب ذخیره پولی پیوسته درصدی از درآمد	۱۰
ذخیره مؤثر اموال	پس‌انداز اموال منقول	ذخیره طلا ذخیره زینت‌آلات گران‌بها	۴

دسترسی‌پذیری حامیان رسمی و غیر رسمی پایدار و کارا

این استراتژی شامل حمایت‌های رسمی حداکثری و غیررسمی اثربخش و پایدار می‌شود.

حمایت رسمی حداکثری

حمایت‌های رسمی نیز توسط برخی از پژوهش‌های پیشین به‌عنوان یک استراتژی برای کمک به خروج از فقر، اشاره شده است (بارون و همکاران، ۲۰۰۹؛ نارایان و همکاران، ۲۰۰۰؛ بان و الوود، ۱۹۸۳). برخی از مشارکت‌کنندگان در این پژوهش نیز، با کمک‌های مناسب سازمان‌هایی مانند سازمان‌های خیریه و دفاتر تسهیل‌گری توانستند تا حدی از وضعیت فقر رهایی یابند. «تقریباً ۱۵ سال پیش، شوهرم ۳۶ سالش بود که فوت کرد. بعد از اون موقع تحت پوشش انصارالحججه شدیم. یه مؤسسه خصوصی هست و خیلی هم خوب بود و خیلی کمک می‌کردن، ماهی ۱۰۰ هزار تومن به ما پول می‌داد، ماهی ۵، ۶ کیلو برنج، گوشت، روغن، قند و چای می‌داد، بعد تا زمانی که بچه‌هام درس می‌خوندن تحت پوشش اونجا بودن و بعد گفتن پسرهاتون برن کار کنن، بعد دیگه پسرهام درس نخوندن و دنبال کار رفتن، اونجا به بچه‌هام برای درس خوندن، لوازم‌التحریر، لباس از همه نظر کمک می‌کردن». (مشارکت‌کننده شماره ۱۶، ۵۰ ساله). کیمینی (۱۹۹۱) معتقد است وابستگی به خدمات رفاهی را

نوعی انتخاب عقلانی است که توسط افراد فقیر به دلیل منافع آن، به کار گرفته می‌شود. البته استفاده طولانی مدت از خدمات رفاهی در نتیجه محدودیت‌های اقتصادی (مانند کمبود فرصت‌های شغلی)، یک انتخاب عقلانی بر مبنای ملاحظات سود و زیان است و در صورتی که مسیر یافتن شغل برای افراد هزینه‌بر نباشد، می‌توانند رفتن به سر کار را طی یک انتخاب عقلانی، ترجیح دهند. «برج ۱۱، ۱۲ بهمن سال ۱۳۹۸ اومدن از تسهیل‌گری صحبت کردن گفتن یه نفر میخاد گلخونه بزنه. ده بیست متر می‌خواست گل درست کنن. مهندس می‌خواست گلخونه درست کنه. - تسهیل‌گری سیس آباد؟ آره. بعد از اونجا یواش‌یواش کارم رشد کرد... یه کاری هم برام کردن سال ۹۹ بود، سال ۹۹ بود یه دفتری دادم از شمال برام گل می‌آوردن من می‌خریدم بعد می‌فروختم بعد اونو سازمان تسهیل‌گری تو اینترنت زد، مشتری پیدا شد خریدن. - اینترنتو دفتر تسهیل‌گری کمک کرد که اینترنتی کنی کارت رو؟ آره آره آره. درآمد کسب کردم از شون». (مشارکت‌کننده شماره ۱۵، ۲۰ ساله).

حمایت غیر رسمی اثربخش و پایدار

از حمایت‌های غیر رسمی مانند حمایت خانواده، خویشاوندان یا دوستان و آشنایان، در پژوهش‌های بسیاری به‌عنوان یکی از استراتژی‌های خروج از فقر یاد شده است (ویلیامز، ۲۰۱۲؛ تربودی، ۲۰۱۴؛ کریستجانسون و همکاران، ۲۰۱۰). گرانووتر (۱۹۷۳) با تفکیک قائل شدن میان پیوندهای قوی (پیوندهای بین انسان‌ها و دوستان نزدیکشان) و پیوندهای ضعیف (پیوندهای بین انسان‌ها و آشنایانشان)، پیوندهای ضعیف را دارای اهمیت بیشتری می‌داند، زیرا برخوردار نبودن از این نوع پیوند را با انزوا و عدم ادغام اجتماعی در ارتباط می‌داند (بکرت، ۱۳۹۴). «کاسا تو روستا هم کمک می‌کنن مثلاً می‌گن فلان روز بیار، هر موقع داشتی بیار. آشناها تو روستا کمک می‌کنن قرض میدن». (مشارکت‌کننده شماره ۲، ۳۳ ساله). سن (۲۰۰۰) محروم شدن از روابط اجتماعی را با محرومیت‌های دیگر و در نتیجه محدود شدن فرصت‌های زندگی افراد و در نتیجه فقر اقتصادی در ارتباط می‌داند. برخی از مشارکت‌کنندگان که از حمایت‌های مؤثری از سوی دیگران برخوردار بودند، فرصت‌های تازه‌ای برای زندگی خود یافتند که به خروج از فقر آنان کمک نموده است. «ما اول ازدواج بغل دست مادرشوهرم می‌نشستیم، بعد پدرشوهرم به زمینی به ما داد ما خودمون درست کردیم. اول ازدواج بهترتون دادن؟ بعده دوسال دادن. ما دوسال تو خونه مادرشوهرم زندگی کردیم که خیلی بهمون کمک کرد». (مشارکت‌کننده شماره ۲۰، ۴۲ ساله). ما زندگی‌مونو با چهل هزار تومن شروع کردیم که عموی شوهرم بهش قرض داده بود. دایی شوهرم هم نظامی بود. از اطلاعات بجنورد بود. یه شرکتی بود تو کرج از طریق اون معرفی کرد شوهر من و یکی پسرعموش رفتیم اشتهار. اونجا بودیم وضع ما خوب شد. سر کار می‌رفت خوب بود. (مشارکت‌کننده شماره ۱۳، ۴۰ ساله).

کسب مشاغل پایدار و مهارت‌محور

در این پژوهش، استراتژی کسب مشاغل پایدار و مهارت‌محور به دو صورت اشتغال پایدار و مشاغل مهارت‌محور کم‌سرمایه گزارش شده‌اند.

اشتغال پایدار

اشتغال پایدار اشاره به مشاغلی دارد که به‌صورت رسمی و با فراهم شدن فرصت‌های رسمی شغلی، ایجاد شده است توسط برخی دیگر از مشارکت‌کنندگان به‌عنوان یکی از استراتژی‌های خروج از فقر، یاد شده است. در برخی از پژوهش‌ها به دست آوردن شغل به خروج از فقر افراد کمک می‌نماید (کریستجانسون و همکاران، ۲۰۱۰) و تعدد شغلی و داشتن چند شغل به‌صورت هم‌زمان نیز یکی دیگر از راه‌های خروج از فقر است (کریستجانسون و همکاران، ۲۰۰۴). «وضعمون خیلی بهتر شده بود. کار بود دیگه. یه شرکت بود که می‌رفت کار می‌کرد. اون شرکت اگه می‌گفت کار خوابیده می‌رفت یه شرکت دیگه کار پیدا می‌کرد. من خودم اونجا سه چهار ماه یه شرکتی رفتم سر کار. یه شرکتی بود وسایل پزشکی درست می‌کرد». (مشارکت‌کننده شماره ۱۳، ۴۰ ساله).

برخی از پژوهش‌ها اشتغال روستایی را به علت عدم امنیت شغلی کافی، در خروج از فقر مؤثر ندانسته‌اند اما اشتغال را در

شهرها راه موفقی برای خروج از فقر دانسته‌اند (سونام، ۲۰۱۷). «لآن کارم خدمتیه، تو آبدارخونه شرکت سیمان، یک دفتر فروش داره اونجا کار می‌کنم. چایی و نظافت و...» (مشارکت‌کننده شماره ۱۹، ۴۲ ساله).

مشاغل مهارت‌محور کم‌سرمایه

مشاغل مهارت‌محور کم‌سرمایه از سایر استراتژی‌های گزارش شده در این بخش بوده است. برخی از افراد فقیر برای بهبود وضعیت مشاغل خود تلاش کرده‌اند و از آن به‌عنوان یک استراتژی استفاده کرده‌اند (نارایان و همکاران، ۲۰۰۰). «من قبلاً خیاطی می‌کردم با این چرخ‌های سیاه هست، قدیمی‌ها با اونا خیاطی می‌کردم زیاد نمی‌تونستم خیاطی کنم با اونا... بعد دیگه چرخ خوب گرفتم، خیاطیمم خوب شد. خدا روشکر دختر عروس کردم با همین ماهیانه که از خیاطی داشتم. خیلی کمک بود برام. خیلی خوب بود». (مشارکت‌کننده شماره ۲۰، ۴۲ ساله). در پژوهش کریستجانسون و همکاران (۲۰۱۰) نیز، تنوع در کاشت محصولات کشاورزی و سرمایه‌گذاری در انواع جدید محصولات و یا انواع مختلف دام‌ها و نیز تجاری‌سازی دام، به معنای تغییر از مصرف خانگی به فروش سهم قابل توجهی از تولید، یکی دیگر از استراتژی‌های خروج از فقر است. «گل دوست داشتم همیشه برای خودم گل می‌خریدم، از همون گل‌فروشی بدر گرفتم صدتا گل تو حیاط خونمون کاشتم، بلدم بودم و دیدم دستم خویه می‌گیره. گلارو فروختم به مدرسه اون زمان فروختم دونه‌ای ۶ تومن، ۱۰۰ تا ۶۰۰ تومن... لآن گل‌فروشی دارم هم گلخونه. گل تولید می‌کنم هم می‌فروشم هم می‌خرم». (مشارکت‌کننده شماره ۱۵، ۲۰ ساله).

تحصیل‌گرایی و کارورزی پیشرفته ارتقادهنده

این استراتژی شامل دو بخش تحصیل‌گرایی ارتقادهنده و مهارت‌آموزی پیشرفته می‌گردد که هریک به‌اختصار توضیح داده می‌شوند.

تحصیل‌گرایی ارتقادهنده

نظریه سرمایه‌انسانی نشان می‌دهد که تفاوت در رفاه را می‌توان تا حد زیادی با تفاوت در آموزش و پرورش توضیح داد. بحث اصلی این نظریه این است که ارائه آموزش به فقرا می‌تواند به افزایش پتانسیل درآمد آن‌ها کمک نماید که این امر، به‌نوبه خود به بهبود رفاه آن‌ها کمک می‌کند؛ بنابراین، عدم سرمایه‌گذاری در سرمایه‌انسانی می‌تواند به تداوم فقر منجر شود. از آنجاکه هزینه تحصیل و آموزش به‌ویژه برای افراد فقیر زیاد است، طرفداران این نظریه مدافع مداخله دولت هستند (ایگبریلن، ۲۰۱۸). آموزش بهتر را می‌توان عاملی دانست که از طریق برخی سازوکارها به کاهش فقر کمک می‌کند (احمد و بتول، ۲۰۱۳). مطالعه ایگبریلن (۲۰۱۸) در نیجریه نشان می‌دهد افراد دارای تحصیلات کمتر در فقر سقوط می‌کنند و کمتر در فقر باقی می‌مانند و سطح پایین آموزش ابتدایی، خانوارها را در طول زمان در فقر نگه می‌دارد؛ و درمقابل تحصیلات به خروج از فقر کمک می‌نماید (ویلیمز، ۲۰۱۲؛ اهرن، ۲۰۱۸). در پژوهش حاضر نیز برخی از افراد فقیر در شهر مشهد، سعی نمودند با افزایش آگاهی‌های علمی و آموزشی خود، به سمت خروج از وضعیت فقر گام بردارند. «شروع کردم به کتاب خوندن. کتاب منو بلند کرد. اینکه تفکر مثبت باشه همه چی درست میشه. الانم هر کی می‌بینم وضعیتم بده، بهش کتاب معرفی می‌کنم برای موفقیت». (مشارکت‌کننده شماره ۱، ۳۲ ساله).

ارائه آموزش مهارت‌های جدید برای فقرا مفید است و می‌تواند با ارتقای افراد، به خروج از فقر آنان کمک نماید (بارون و همکاران، ۲۰۰۹). «دوست داشتم کار بکنم مدرسه رشته کشاورزی و باغبانی داره و نجاری. نجاری به درد ما نمی‌خوره؛ اما رفتم رشته باغبانی و توش موفق شدم». (مشارکت‌کننده شماره ۱۵، ۲۰ ساله).

مهارت‌آموزی پیشرفته

مهارت‌آموزی پیشرفته با توجه به اثری که بر توانمندسازی افراد دارد، می‌تواند به خروج از فقر کمک نماید. در رویکرد قابلیت‌ی نیز از طریق رشد قابلیت‌ها و توانمندسازی افراد فقیر می‌تواند به کاهش فقر کمک کرد (محمودی و صمیمی‌فر، ۱۳۸۴). در پژوهش ماوا (۲۰۰۸). با توجه به نقشی که کسب مهارت می‌تواند در اشتغال‌زایی و خروج از وضعیت فقر داشته باشد، تعدادی از

مشارکت کنندگان به این استراتژی اشاره نمودند. «چند سالی هست که خیاطی می‌کنم. اون طور خیاط نیستم اما برش داده‌ها رو بلدم بدوزم. الانم خیاطی می‌کنم. یه کارگاهی این نزدیکی هست میرم خیاطی. خرجمونو درمیارم». (مشارکت‌کننده شماره ۱۸، ۲۲ ساله). «الآن مثلاً ۹ ساله که شروع کردم کار خیاطی خیلی خوبه. این کار (خیاطی) رو با چیزای یک‌بارمصرف بیمارستانی، اول با اونا شروع کردم. با برجی ۸۰ تومان، از ۸۰ تومان شروع کردم. ۹ سال پیش کم‌کم لباس گارسونی لباس دکتری روپوش‌های دکتری رو شروع کردیم. الان هم روش کار دیگه یاد گرفتم شلوار و لباسو یاد گرفتم خیلی خوب شد. من اصلاً بلد نبودم هیچی بلد نبودم. از مجبوری همه چی رو یاد گرفتم (می‌خندد)». (مشارکت‌کننده شماره ۲۰، ۴۲ ساله). در میان افراد فقیر در بنگلادش، دستیابی به مهارت‌ها و به کار بردن آن‌ها در مدیریت خطرات غیرمنتظره، به دست آوردن دارایی و کیفیت بهتر زندگی افراد مؤثر است. بارون و همکاران (۲۰۰۹) نیز دریافتند کسب مهارت‌های جدید منافع اقتصادی فراوانی برای افراد فقیر دارد. «بعد رفته تئو کردن یاد گرفتم. دیگه دو شیفت کار نمی‌کردم و فقط شیفت عصر کار می‌کردم. بعد از ظهرات تئو می‌کردم. آرایشگری هم از قبل بلد بودم اونم انجام می‌دادم تو خونه خودم. با یه پسری هم آشنا شدم... اومد و بهم بورس یاد داد. بورس داخلی که هیچی داغونه. بورس خارجی بهم یاد داد. خوبه ماهی ۶، ۷ تومن الان درمیارم. توی روز ۵ تومن ضرر کنم اما فرداش ۸۰۰ سود، پس فرداش ۷۰۰ سود، همین جوری پولم برگشته». (مشارکت‌کننده شماره ۱، ۳۲ ساله).

مدیریت اثربخش اقلام پرهزینه

استراتژی مدیریت اثربخش اقلام پرهزینه یکی دیگر از استراتژی‌هایی بوده است که افراد فقیر شهر مشهد در پژوهش حاضر، استفاده از آن برای خروج از وضعیت فقر را گزارش نموده‌اند. این استراتژی به چهار صورت کاهش هزینه‌های تحصیل کودکان، کاهش خفیف رژیم غذایی پایه خانواده، کاهش خفیف تأمین پوشاک و کاهش هزینه‌های سلامت و بهداشت صورت پذیرفته است.

کاهش خفیف هزینه‌های تحصیل کودکان

براساس نظریه سرمایه انسانی، عدم سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی مانند برخورداری از تحصیلات و آموزش و پرورش در میان افراد فقیر مشاهده می‌گردد (شولتز، ۱۹۶۱؛ بکر، ۱۹۶۴). از آنجاکه یکی از استراتژی‌هایی که افراد فقیر از آن جهت برون‌رفت از وضعیت فقر استفاده می‌نمایند مدیریت اثربخش اقلام پرهزینه است و به دلیل هزینه زیاد تحصیل و آموزش، کاهش خفیف هزینه‌های تحصیل کودکان یکی از شیوه‌های این کاهش هزینه‌ها است. افراد فقیر مشارکت‌کننده در این پژوهش، نیز اقداماتی را جهت کاهش اندکی در هزینه‌های تحصیل کودکان خود انجام داده‌اند. «مثلاً همین مدرسه برای درس خوندن با گوشی. ما یه گوشی گرفتیم که در حد یک و دوپیست سیصد بود برای درس خوندن پسر. خب اینم یک هزینه‌ایه دیگه. دست دوم یک گوشی برای دست خونندن گرفتیم... با همین درس می‌خونه». (مشارکت‌کننده شماره ۲۰، ۴۲ ساله). هم‌زمان با شیوع ویروس کرونا و مجازی شدن آموزش‌های مدارس و لزوم استفاده از تلفن‌های همراه دارای قابلیت اتصال به سامانه‌های آموزش مجازی، یکی از جنبه‌های مهم این کاهش هزینه، استفاده کودکان از تلفن همراه والدین است. «کلاسای مجازی الان با گوشی منه. همین گوشی رو با بچه‌ها باهم استفاده می‌کنیم. انقدر اذیت می‌کنه خدا اصلاً چی بگم فکر کن معلم داره درس میده درساشونو، من باید برم سرکار چون آدرسو بلد نیستم یا مثلاً خودم لازم دارم گوشی رو با خودم می‌برم بعد میام می‌بینم دخترم میگم مامان امروز مثلاً امتحان فارسی داشتیم ما نمی‌دونستیم. الان با معلم صحبت کردم و گفت حالا بعداً می‌گیرم درساش می‌مونه تلمبار همیشه تا شب نمی‌تونم بنویسه. امروز ساعت ۱۲ به بعد که می‌فرستم معلم نگاه نمی‌کنه همین جور دردرس داریم ما. گوشی خودمو دخترم و پسرم باهمیم». (مشارکت‌کننده شماره ۱۳، ۴۰ ساله).

کاهش خفیف رژیم غذایی پایه خانواده

از آنجایی که بخش مهمی از درآمد هر خانواده صرف خرید خوراک و مواد غذایی می‌گردد، کاهش مصرف آن‌ها می‌تواند در جهت کاهش هزینه‌های مصرف‌کننده گام مهمی باشد؛ بنابراین یکی دیگر از استراتژی‌های مدیریت اثربخش اقلام پرهزینه

استفاده شده توسط افراد فقیر مشارکت‌کننده در این پژوهش جهت رهایی از وضعیت فقر، کاهش خفیف رژیم غذایی پایه خانواده است. «هر وقت تونستیم تا حدودی مرغو تهیه می‌کنم، اما گوشتو که دیگه نمی‌تونم تهیه کنم». (مشارکت‌کننده شماره ۱۴، ۳۲ ساله). «دم غذا و خورد و خوراک دیگه چیه همه‌چیو صرفه‌جویی می‌کنه ما یه کیسه برنج رو دو ماه سه ماه نگه می‌داریم همش نصف لیوان درست می‌کنم اگه هم سرکار باشم میگویم غذا مونده باشه میگویم گرم کن بخور. همونو گرم می‌کنیم می‌خوریم. شوهرم زخم دوازدهه داره غذای شب‌مانده نمی‌تونه بخوره واسه اون سیب‌زمینی می‌ذارم یه تخم‌مرغ درست می‌کنم این‌جوری». (مشارکت‌کننده شماره ۱۳، ۴۰ ساله).

کاهش خفیف تأمین پوشاک

پوشاک نیز سهم مهمی از درآمدهای خانوار را تشکیل می‌دهد که از ضرورت کمتری نسبت به خوراک برخوردار است و بنابراین امکان کاهش مصرف آن بسیار بیشتر است و می‌تواند اثر بسیاری در کاهش هزینه‌های خانواده داشته باشد. این استراتژی یکی دیگر استراتژی‌های استفاده شده توسط مشارکت‌کنندگان در این پژوهش بوده است. «نگاه کنین ما وقتی بچه هامون کوچیک بودند دیگه هر چه داشتیم استفاده می‌کردیم. مثلاً اگر دخترم امسال مدرسه می‌رفت اگه مانتوش خوب بود که براش نمی‌خریدم همونو باز می‌پوشیدم... لباس جدید از این عید تا اون عید لباس برای بچه‌ها بگیرم. اون‌جوری که ببینم عیده، برم بگیرم نیست. اینه که هست میخای بخاه نمیخای نخاه. این‌جوری». (مشارکت‌کننده شماره ۱۳، ۴۰ ساله).

کاهش خفیف هزینه‌های سلامت و بهداشت

هزینه‌های سلامت و بهداشت از جمله هزینه‌هایی است که برای خانواده‌های مختلف و در زمان‌های مختلف، متفاوت است. باوجود این مخاطراتی که زندگی افراد فقیر را تهدید می‌نماید مانند مخاطرات شغلی، هزینه‌های پیشگیری از بیماری‌ها، بهداشت محل زندگی و... موجب می‌شود هزینه‌های سلامتی بخش قابل توجهی از درآمد آنان را به خود اختصاص دهد و جهت کاهش هزینه‌های خانوار، یکی از مسیرهای ممکن باشد. برخی از مشارکت‌کنندگان این امر را جزو امور روزمره و عادی خود تلقی می‌نمایند. «... شده مثلاً از هزینه‌های دکتر و دواپی بزنین؟ مثلاً مریض بشین دکنر نرین؟ اره. اینکه دیگه عادیه. عادیه (می‌خندد)، خیلی پیش میاد اون‌جوری. برای هر چیزکی که دکتر نمیریم». (مشارکت‌کننده شماره ۲۰، ۴۲ ساله). برخی از مشارکت‌کنندگان نیز از به‌منظور کاهش این هزینه‌ها، درمان خود را ادامه ندادند. «باور نمی‌کنی الان ۵ تا ۶ ماه من کم‌دردم شدید دارم یک‌بار رفتم دکتر ۱۵۰ هزار تومان تو همین کال زرکش خرج کردم کم‌دردم خوب نشد دوباره شب به شوهرم گفتم یه پول جور کن من برم کم‌رمو اصلاً نمی‌تونم تکون بدم اصلاً نمی‌دونم چه شده آن‌قدر کم‌رم درد می‌کنه دیگه این‌جوریه. آخر رفتین برای کم‌رتون؟ نه. _ به خاطر هزینه‌هاش نرفتین؟ اره دیگه مونده همین‌جوری». (مشارکت‌کننده شماره ۱۳، ۴۰ ساله).

ذخیره مؤثر اموال

این استراتژی به دو صورت پس‌انداز مداوم پولی و پس‌انداز اموال منقول توسط مشارکت‌کنندگان گزارش شده است.

پس‌انداز مداوم پولی

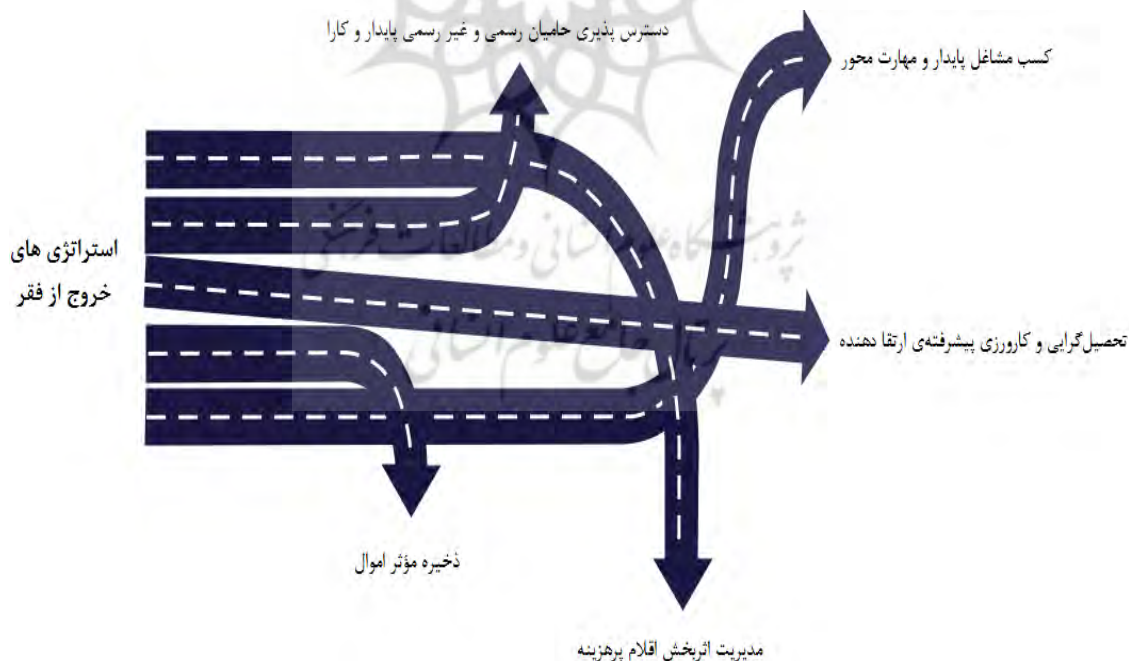
هرچند محققان دیدگاه فرهنگ فقر معتقدند اندک بودن دستمزدها و نداشتن کار دائمی و پذیرفتن کارهایی که کمتر از میزان واقعی دستمزد می‌دهند در میان افراد فقیر، منجر به درآمد کم، نداشتن پس‌انداز، نداشتن ذخیره غذایی در خانه و کمبود مزمن و دائمی پول نقد می‌شود (لوئیس، ۱۳۵۳)، اما برخی از این افراد توانسته‌اند با استفاده از استراتژی پس‌انداز مداوم پولی در ترکیب با سایر استراتژی‌ها، وضعیت خویش را بهبود بخشند. «روزی ۱۰ تومن تو بیمارستان رضوی می‌گیرم الان ۲۰ تومن پس‌انداز می‌کنم ماهی. پسر هم کار می‌کنه الان فقط دارم جهاز میدم برای زن پسر. پولامو جمع می‌کنم». (مشارکت‌کننده شماره ۳، ۳۶ ساله).

برخی از مشارکت‌کنندگان در این پژوهش که موفق به خروج از وضعیت فقر شده بودند، از استراتژی پس‌انداز به‌صورت پول نقد، به‌صورت مداوم استفاده نموده و همواره درصدی از درآمد خود را ذخیره می‌نمودند. «بین من پولی که در میارم تو ماه،

بسیست درصدش رو میدارم تو یه قلک، بمیرم هم بهش دست نمی‌زنم، فرض می‌کنم این نیست. باقی پول مو استفاده می‌کنم.» (مشارکت‌کننده شماره ۱، ۳۲ ساله). یکی از مشارکت‌کنندگان که در سال‌های اخیر از شرایط فقر رها شده است، در شرایط کرونا از پس‌اندازهای پیشین خود استفاده می‌نماید و بدین‌وسیله از فرورفتن مجدد در شرایط فقر، جلوگیری می‌نماید: «یک سال وضعیت ما بد بود الان یکی دو سال بهتر شده. پس‌اندازهای ما برای این روزاییه که کرونا شده. پارسالم با زعفران پاک کردن دو و هفت‌صد کار کردم، با کمک دخترم، پولاشو جمع کردم که رفتیم کم‌دیواری زدیم برای اتاق خواب». (مشارکت‌کننده شماره ۲، ۳۳ ساله).

پس‌انداز اموال منقول

باوجود آنکه برخی معتقدند درآمد افراد فقیر هرگز اجازه نداده است که پس‌انداز کافی برای خود و خانواده‌شان داشته باشند تا قادر باشند بیش از مدتی بسیار کوتاه به زندگی ادامه دهند (رونتری، ۱۹۴۱)، اما برخی از مشارکت‌کنندگان به کمک پس‌اندازهای منقول که عمدتاً به‌صورت پس‌انداز طلا بوده است، موفق شدند از شرایط فقری که پیش از این، به آن دچار بودند، رهایی یابند. «هر چی کار می‌کردم پس‌انداز می‌کردم طلا می‌خریدم خونه زندگیمو با چنگ و دندون نگه داشتیم، الان خونه زندگی مرتبی دارم، ببینی تعجب می‌کنی، ازون حالت در اومده دیگه، وضعم خداروشکر خیلی بهتره». (مشارکت‌کننده شماره ۲، ۳۳ ساله). «پولامو جمع می‌کردم خورد خورد طلا می‌خریدم، بعد طلاهامو فروختم زمین خریدم». (مشارکت‌کننده شماره ۳، ۳۶ ساله). برخی از مشارکت‌کنندگان از پس‌انداز خود برای مواجهه با شرایط پیش‌بینی نشده‌ای که فشار مالی بر خانواده تحمیل می‌کند، استفاده می‌نمایند، چنین می‌گوید: «شاید از این پس‌اندازهایی که من کردم این سال‌ها یه جفت گوشواره و یه انگشتر برای خود خریدم، اینم تلویزیونمون سوخت فروختم برای تلویزیون». (مشارکت‌کننده شماره ۱۳، ۴۰ ساله). شکل (۱) استراتژی‌های خروج از فقر را در این پژوهش نشان می‌دهد.

شکل ۱. استراتژی‌های خروج از فقر

بحث و نتیجه‌گیری

مطابق شکل ۱، استراتژی دسترس‌پذیری حامیان رسمی و غیر رسمی پایدار و کارا به دو صورت حمایت غیر رسمی اثربخش و پایدار و حمایت رسمی حداکثری گزارش شده‌اند. براساس یافته‌های پژوهش حاضر، حمایت‌های غیر رسمی مانند حمایت خانواده، خویشاوندان و دوستان نقش مهمی در خروج از فقر دارد. این یافته، در بسیاری از پژوهش‌ها نیز مورد تأیید قرار گرفته

است. تریودی (۲۰۱۴) در پژوهش خود دریافت زنان با افزایش دوستی‌ها سرمایه اجتماعی لازم را جهت خروج از فقر به دست می‌آورند. ویلیامز (۲۰۱۲) و کریستجانسون و همکاران (۲۰۱۰) نیز، نتایج مشابهی را به دست آورده‌اند. به این صورت که وجود افراد حامی یا کمک اقوام و دوستان می‌تواند به خروج از فقر افراد فقیر کمک نماید. در پژوهش کریستجانسون و همکاران (۲۰۱۰) این کمک‌ها را شامل کمک برای تأمین هزینه‌های تحصیل، ساخت مسکن، وجوه نقد یا تأمین سرمایه برای راه‌اندازی شغل می‌داند. در پژوهش حاضر نیز افراد فقیر شهر مشهد از کمک‌های مالی و غیر مالی مانند کمک در نگهداری از کودکان یا پیشنهادهای و معرفی‌های شغلی استفاده می‌نمودند.

حمایت‌های رسمی حداکثر (مانند کمک‌های دولتی و کمک‌های سازمان‌های خیریه به‌صورت نقدی، غیر نقدی یا وام و اعتبارات) یکی دیگر از انواع استراتژی‌های دسترس‌پذیری حامیان رسمی و غیر رسمی پایدار و کارا جهت خروج از فقر در این پژوهش بوده است. نقش وام و اعتبارات نیز در سایر پژوهش‌ها مورد تأیید قرار گرفته است. ماوا (۲۰۰۸)، اعتبارات خرد را جهت مدیریت خطرات غیر منتظره و رسیدگی به فرزندان و بهبود کیفیت زندگی و در نهایت خروج از فقر مؤثر می‌داند. نقش این اعتبارات در خروج از فقر در پژوهش نارایان و همکاران (۲۰۰۰) در بنگلادش نیز مورد تأیید قرار گرفته است. در خصوص کمک‌های دولتی، ویلیامز (۲۰۱۲) وابستگی به خدمات رفاهی را یکی از موانع خروج از فقر می‌داند؛ اما مطابق آنچه مشارکت‌کنندگان پژوهش بیان کرده‌اند خدمات رفاهی دولتی اندک بوده و این استراتژی به‌تنهایی پاسخگوی نیازهای افراد فقیر و کمک به خروج از فقر آنان نیست؛ بنابراین نگرانی ویلیامز (۲۰۱۲) چندان مطرح نیست. برخی پژوهش‌ها نیز سایر حمایت‌های رسمی را پیشنهاد نموده‌اند. به‌عنوان مثال جنکینز و ریگ (۲۰۰۱) افزایش دریافتی‌ها از دولت مانند افزایش حقوق بازنشستگی (جنکینز و ریگ، ۲۰۰۱)؛ به‌کارگیری سیاست‌های مؤثرتر بازار کار (بان و الوود، ۱۹۸۳) جهت خروج از فقر اشاره نموده‌اند.

استراتژی‌های کسب مشاغل پایدار و مهارت‌محور از دیگر استراتژی‌های خروج از فقر و یکی از مهم‌ترین این استراتژی‌ها هستند. این استراتژی‌ها نیز که خود به دو دسته اشتغال پایدار و مشاغل مهارت‌محور کم‌سرمایه تقسیم می‌گردند، در سایر پژوهش‌ها نیز مورد تأیید قرار گرفته‌اند. ویلیامز (۲۰۱۲) نیز اشتغال را از مهم‌ترین استراتژی‌ها جهت خروج از فقر می‌داند. چنگ و همکاران (۲۰۱۳) با رویکرد انتخاب عقلانی معتقدند زمانی که جامعه دچار رکود اقتصادی است، افراد باید تمام‌وقت خود را با حداقل حقوق کار کنند، اما اگر دستمزدها مناسب باشد، شغل به ابزاری واقعی برای خروج واقعی از فقر تبدیل می‌شود و انتخاب شغل یک انتخاب عقلانی خواهد بود. بردشاو (۲۰۰۷) نیز تأمین مشاغل و افزایش دستمزد را از سیاست‌های اجتماعی مهمی می‌داند که می‌تواند برای کاهش فقر تنظیم شوند. شغل دوم در برخی پژوهش‌ها می‌تواند به خانواده‌ها در برای خروج از فقر کمک نماید (سونام، ۲۰۱۷؛ جنکینز و ریگ، ۲۰۰۱) و افزایش درآمد را با خروج از فقر بسیار مرتبط دانسته‌اند (بان و الوود، ۱۹۸۳)؛ اما مک کولچ و همکاران (۲۰۰۷) که پژوهش خود را در جوامع روستایی انجام داده بودند تعدد شغلی را برای خروج از فقر مناسب نمی‌دانند که علت این تفاوت یافته را می‌توان در ویژگی‌های جامعه روستایی مورد پژوهش مک کولچ و همکاران دانست.

مشاغل مهارت‌محور کم‌سرمایه نیز به‌عنوان یک استراتژی خروج از فقر توسط سایر پژوهش‌ها مورد تأیید قرار گرفته است. تریودی (۲۰۱۴) در پژوهش خود در بخش‌های فقیرنشین هند دریافت است زنان در این جوامع با مشاغل مهارت‌محور توانستند به خود و خانواده‌های خود جهت بهبود معیشت و خروج از فقر کمک نمایند. مطابق پژوهش نارایان و همکاران (۲۰۰۰) نیز، از مشاغل مهارت‌محور به‌عنوان یکی از استراتژی‌های خروج از فقر نام برده شده است. پژوهش‌هایی نیز در جوامع روستایی و محیط‌های کشاورزی صورت پذیرفته که این پژوهش‌ها نیز برجهت خروج از فقر تأکید نموده‌اند، اما با توجه به محیط مورد مطالعه، به ابعاد خاصی از این اشتغال مانند اشتغال در زمینه محصولات کشاورزی و دامی اشاره داشته‌اند (دویرت، ۲۰۱۰؛ کریستجانسون و همکاران، ۲۰۱۰).

از دیگر استراتژی‌های خروج از فقر در پژوهش حاضر، استراتژی تحصیل‌گرایی و کارورزی پیشرفته ارتقا‌دهنده است که تحصیل‌گرایی ارتقا‌دهنده و مهارت‌آموزی پیشرفته را دربر می‌گیرد. شولتز (۱۹۶۱) و بکر (۱۹۶۴) در نظریه سرمایه انسانی رابطه‌ی مثبتی مابین آموزش و کاهش فقر فراهم می‌آورند. براساس نظریه سرمایه انسانی، تفاوت در رفاه را می‌توان تا حدود زیادی با تفاوت در آموزش و پرورش تبیین کرد (ایگبرلمن، ۲۰۱۸). این یافته، با سایر پژوهش‌ها نیز مورد تأیید قرار می‌گیرد. در پژوهش

اگر (۲۰۰۷) و ویلیامز (۲۰۱۲) به دست آوردن تحصیلات، یکی از استراتژی‌هایی است که می‌تواند به افراد فقیر برای خروج از فقر کمک نماید.

مطابق پژوهش اهرن (۲۰۱۸) نیز، زنان فقیر با انتخاب تحصیلات، موفق به شکستن چرخه فقر و برون‌رفت از فقر شده‌اند. افزون بر این، در پژوهش بارون و همکاران (۲۰۰۹) ارائه آموزش مهارت‌های جدید به‌عنوان یک متغیر مستقل (بارون و همکاران، ۲۰۰۹) یا واسط (تریودی، ۲۰۱۴؛ ماوا، ۲۰۰۸) در خروج از فقر مطرح بوده است. دیویس و سنچز مارتینز (۲۰۱۴)، در نظریات خود خواستار این هستند که به‌جای کمک‌های خیرخواهانه دولتی، کمک‌ها به‌صورت توسعه مهارت‌های فقرا که به خروج از فقر آنان کمک خواهد کرد، صورت پذیرند و همان‌گونه که بلنک (۲۰۱۰) معتقد است برنامه‌های سیاستی در راستای خروج از فقر زمانی موفق است که در پی ایجاد یک تغییر سازنده در رفتار افراد (مانند بهبود مهارت‌های شغلی آنان) باشد. استراتژی مدیریت اثربخش اقلام پرهزینه از دیگر استراتژی‌ها جهت خروج از فقر است که شامل کاهش هزینه‌های تحصیل کودکان، کاهش خفیف رژیم غذایی پایه خانواده، کاهش خفیف تأمین پوشاک و کاهش خفیف هزینه‌های سلامت و بهداشت می‌گردد. در نظریه فرهنگ فقر، حتی مواردی مانند خرید اسباب و لباس‌های دست دوم، خرید مواد غذایی به میزان اندک جزو ویژگی‌های فرهنگی افراد فقیر دانسته می‌شود (لویس، ۱۳۵۳) و در بهترین حالت فقرا را نه مقصر، بلکه قربانی فرهنگ فقر می‌دانند (بردشاو، ۲۰۰۷). در صورتی که کاهش مصرف یک استراتژی است که افراد فقیر از آن حتی برای تسهیل خروج از وضعیت فقر، استفاده می‌نمایند.

پژوهش‌های پیشین نیز نشان می‌دهد، هرچند وقایع چرخه زندگی مانند ازدواج، تشییع جنازه، زایمان، تشکیل یک خانواده، جشنواره‌ها، آئین‌ها و آموزش کودکان بسیاری بر افراد تحمیل می‌نماید (چوا و همکاران، ۲۰۰۰)، اما برخی افراد از مهارت‌های مقابله‌ای جهت مدیریت این روند استفاده می‌نمایند (روترو و همکاران، ۲۰۰۹). استراتژی مدیریت اثربخش اقلام پرهزینه یکی از انواع این نوع مدیریت‌ها است. البته برخی از نظریه‌پردازان اقدامات دولتی را جهت کاهش برخی هزینه‌ها مانند هزینه‌های تحصیلی و پزشکی ضروری می‌دانند، به‌عنوان مثال طرفداران نظریه سرمایه انسانی معتقدند، از آنجاکه هزینه تحصیل و آموزش برای افراد فقیر زیاد است، باید مداخله دولت در این زمینه، در جهت برابری صورت پذیرد (ایگبرملن، ۲۰۱۸).

درنهایت، استراتژی ذخیره مؤثر اموال که به دو صورت پس‌انداز مداوم پولی و پس‌انداز اموال منقول است، توسط برخی از مشارکت‌کنندگان در این پژوهش در راستای خروج از وضعیت فقر، گزارش شده است. باوجود آنکه لویس (۱۳۵۳) در نظریه فرهنگ فقر خود، عدم امکان پس‌انداز را از ویژگی‌ها و خصوصیات افراد فقیر و جزئی از شیوه زندگی آنان می‌داند، اما انتقاداتی بسیاری بر این نظریه وارد شده و منتقدان این ایده را توجیه‌کننده فقر نهادینه و بازتولید شده می‌دانند (پیران، ۱۳۸۴). بر این اساس، یافته‌های پژوهش حاضر نیز عدم پس‌انداز را ناشی از عدم بودجه کافی برای پس‌انداز و نه ناشی از نوعی سبک زندگی می‌داند.

پیشنهاد‌های کاربردی

– جایگزینی سیستم اعطای اعتبارات خرد محلی، به‌جای سیستم نظام‌مند و هدف‌گذاری شده اعطای اعتبارات فعلی با توجه به تجربه موفق سایر کشورها در این زمینه. در این راستا، استفاده از ظرفیت‌های محلی و ایجاد نظام درون‌زاد تأمین مالی و تقویت منابع مالی در شکل محلی و به‌صورت پایدار توصیه می‌گردد.

– سازمان‌های متولی فقر و تسهیل‌گران اقتصادی-اجتماعی به زنجیره‌ای از تحرکات توجه نمایند که به فرد این امکان را دهد که از وضعیت فقر خارج شود؛ بنابراین با توجه به پژوهش حاضر نظام تسهیل‌گری یکپارچه‌ای که ضمن آنکه حمایت‌های لازم از افراد فقیر (چه در قالب رسمی وام و تسهیلات، چه در قالب غیررسمی حمایت‌های روحی و روانی) را به عمل می‌آورد، به آموزش و مهارت‌آموزی آنان بپردازد و به اشتغال‌زایی آنان نیز کمک نماید، همچنین به افراد فقیر جهت پس‌انداز یاری نماید (مانند آموزش نحوه پس‌انداز اثربخش و مدیریت هزینه‌ها)، می‌تواند بهترین اثربخشی را داشته باشد. در این راستا می‌توان از فعالیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد و ظرفیت‌های این سمن‌ها و نفوذ محلی آنان نیز، استفاده نمود.

پیشنهاد‌های پژوهشی

- انجام پژوهش‌های کمی به صورت مسوط در خصوص استراتژی‌های بقا و خروج از فقر با هدف به دست آوردن نرخ‌های گرایش به این استراتژی‌ها بین فقرا.
- انجام پژوهش‌هایی جهت شناسایی استراتژی‌های طبقه متوسط، متوسط رو به پایین و متوسط رو به بالا جهت جلوگیری از فروافتادگی در طبقات پایین تر با توجه به بحران‌های اقتصادی حاضر.
- انجام پژوهش‌هایی جهت شناسایی تفاوت‌های استراتژی‌های خروج از فقر در میان سه گروه مهاجران غیر ایرانی، مهاجران روستایی و به حاشیه رانده‌شدگان شهری.

منابع

- اکبری، حسین (۱۳۹۶). بسترهای اقتصادی آسیب‌ها و جرائم اجتماعی در شهر مشهد، در تحلیل مسائل و آسیب‌های اجتماعی استان خراسان رضوی. در گزارش اجتماعی کشور، پژوهشگاه هنر، فرهنگ و ارتباطات (صص ۱۷۶-۱۲۹).
- پیران، پرویز (۱۳۸۴). فقر و جنبش‌های اجتماعی در ایران. رفاه اجتماعی، ۵ (۱۸)، ۶۲-۱۷.
- رمضانی فرخنده، احمد؛ اکبری، حسین؛ فولادیان، مجید؛ موسایی، میثم (۱۴۰۱). فهم ابعاد جامعه‌شناختی اقتصاد غیررسمی در حاشیه شهر مشهد: مطالعه موردی محله قلعه‌خیابان مشهد. علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۸ (۲)، ۲۶۶-۲۲۷. doi: 10.22067/social.2022.72848.1091
- رمضانی فرخنده، احمد؛ اکبری، حسین؛ فولادیان، مجید؛ موسایی، میثم (۱۴۰۱). پیدایش یک حاشیه شهر بر پیکر کلان‌شهر مشهد: تحلیلی جامعه‌شناختی-اقتصادی از فرایند شکل‌گیری محله قلعه‌خیابان در شهر مشهد. جغرافیا و توسعه فضای شهری، ۱۱ (۱)، ۴۷-۲۵. doi: 10.22067/jgusd.2022.72270.1098
- فرهادی‌خواه، حسین؛ حاتمی‌نژاد، حسین؛ شاهی، عارف؛ ظفری، مسعود (۱۳۹۶). تحلیل فضایی فقر شهری در سطح محله‌ها (نمونه پژوهی: شهر مشهد). اقتصاد شهری، ۲ (۳)، ۳۶-۱۷. doi: 10.22108/ue.2018.108525.1049
- کسلر، دیرک (۱۳۹۴). تحلیل جامعه‌شناختی شبکه، در نظریه‌های روز جامعه‌شناسی از اینشتات تا پسامدرن‌ها. ترجمه کرامت الله راسخ. چاپ دوم. تهران: آگه.
- گیدنز، آنتونی؛ بردسال، کارن (۱۳۸۶). جامعه‌شناسی. ترجمه حسن چاووشیان. چاپ اول. تهران: نشر نی.
- لطفی خاچکی، طاهره؛ اکبری، حسین؛ کرمانی، مهدی؛ ایمانی جاجرمی، حسین (۱۴۰۱). برساخت معنایی طرد اجتماعی در میان افراد کم‌برخوردار شهر مشهد. مسائل اجتماعی ایران، ۱۲ (۲)، ۲۳۸-۲۲۱. doi: 10.22067/csr.2023.27271.2185
- لوئیس، اسکار (۱۳۵۳). فرهنگ فقر. ترجمه مهدی ثریا. نامه علوم اجتماعی، شماره ۴
- محمدی، مهلا؛ اکبری، حسین؛ فولادیان، مهدی (۱۴۰۱). ادراک ساکنین متن شهر از حاشیه‌نشینان؛ استراتژی‌های مواجهه ساکنین مناطق برخوردار شهر مشهد با حاشیه‌نشینان. پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، ۱۲ (۲۲)، ۲۳۸-۲۰۵. doi: 10.22084/csr.2023.27271.2185
- محمودی وحید؛ صمیمی‌فر، قاسم (۱۳۸۴). فقر قابلیت، رفاه اجتماعی، ۴ (۱۷)، ۲۷-۵.

References

- Ahern, S. L. (2018). *Breaking the Cycle of Poverty: A Qualitative Analysis of Higher Education Success among Women on Welfare*. Saint Peter's University.
- Ahmad, Z., & Batul, T. (2013). Relationship among poverty, education expenditure, and education status: empirical evidence from Pakistan. In *Proceedings of the World Congress on Engineering* (Vol. 1, pp. 3-5).
- Akbari, H. (2017). Economic contexts of social harms and crimes in the city of Mashhad, in *the analysis of social problems and harms in Khorasan Razavi province*. In National Social Report, Research Institute for Art, Culture and Communication (pp. 129-176) (In Persian).
- Aker, J. C. (2007). Social Networks and Household Welfare in Tanzania: Working Together to Get Out of Poverty (SSRN Scholarly Paper NID 995941). Rochester, NY: Social Science Research Network.
- Bane, M. J., & Ellwood, D. T. (1983). *Slipping into and out of poverty: The dynamics of spells* (No.

- w1199). National Bureau of Economic Research.
- Barron, P., Rahayu, S. K., Varada, S., & Febriany, V. (2009). Disturbing the Equilibrium: Movements Out of Poverty in Conflict-Affected Areas of Indonesia. *Moving Out of Poverty: Rising from the Ashes of Conflict*, 4, 290
- Becker, G. S. (1964). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*, Chicago: University of Chicago Press.
- Beckert, J. (2015). Sociological network analysis, in *Contemporary sociological theories from Eisenstadt to postmodernists*, translated by Karamatollah Rasekh, Tehran, Agah, 2nd edition.
- Blank, R. (2010). Selecting among anti-poverty measures, can an economist be both critical and caring?. *Review of Social Economy*, 61, 447-469. doi: 10.1080/0034676032000160949
- Bradshaw, T. K. (2007). Theories of poverty and anti-poverty programs in community development. *Community Development*, 38 (1), 7-25. doi: 10.1080/15575330709490182
- Braun, V. & Clarke, V. (2006), Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77-101. doi: 10.1191/1478088706qp063oa
- Chua, R. T., Mosley, P., Wright, G. A., & Zaman, H. (2000). Microfinance, risk management, and poverty. *Assessing the Impact of Microenterprise Services (AIMS)*, 1-137.
- Cotter, D. A. (2002). Poor people in poor places: Local opportunity structures and household poverty. *Rural Sociology*, 67 (4), 534-555. doi: 10.1111/j.1549-0831.2002.tb00118.x
- Davis, P; & Sanchez-Martinez, M. (2014). A review of the economic theories of poverty. *National Institute of Economic and Social Research (NIESR) Discussion Papers*, (435).
- De Weerd, J. (2010). Moving out of poverty in Tanzania: Evidence from Kagera. *The Journal of Development Studies*, 46 (2), 331-349. doi: 10.1080/00220380902974393
- Dewilde, C. (2003). A life course perspective on social exclusion and poverty. *The British journal of sociology*, 54 (1), 109-128. doi: 10.1080/0007131032000045923
- Eigbiremolen, G. S. O. (2018). Poverty trends and poverty dynamics: analysis of Nigerian's first ever national panel survey data. *Journal of International Development*, 30 (4), 691-706. doi: 10.1002/jid.3342
- Farhadikhah, H., Hataminejad, H., Shahi, A., & Zafari, M. (2018). Spatial Analysis of Urban Poverty in Neighborhood Levels (case study: Mashhad city). *Urban Economics*, 2 (2), 17-36. doi: 10.22108/ue.2018.108525.1049 (In Persian).
- Fontaine, L. (2012). The influence of the market on household survival strategies in preindustrial Europe. *Field Actions Science Reports. The journal of field actions*, (Special Issue 4).
- Frediani, A. A. (2010). Sen's Capability Approach as a framework to the practice of development. *Development in practice*, 20(2), 173-187. doi: 10.1080/09614520903564181
- Ghafoor, S. (2017). *Can There Be a Universal Definition of Poverty?*. GRIN Verlag.
- Giddens, A., & Birdsall, K. (2007). *Sociology*, translated by Hassan Chavoshian, Tehran, Nashr Ney, 1st edition (In Persian).
- Jenkins, S.P. and Rigg, J. A. (2001) The Dynamics of Poverty in Britain. Department for Work and Pensions, *Research Report No. 157*. Leeds: Corporate Document Services
- Kimenyi, M. S. (1991). Rational choice, culture of poverty, and the intergenerational transmission of welfare dependency. *Southern Economic Journal*, 947-960. doi: 10.2307/1060325
- Kristjanson, P., Mango, N., Krishna, A., Radeny, M., & Johnson, N. (2010). Understanding poverty dynamics in Kenya. *Journal of international development*, 22(7), 978-996. doi: 10.1002/jid.1598
- Kristjanson, P.; Krishna, A.; Radeny, M.; Nindo, W. 2004. Pathways out of poverty in western Kenya and the role of livestock. *Pro-Poor Livestock Policy Initiative Working Paper*, No.14. Rome (Italy): FAO. <https://orcid.org/0000-0001-6470-8372>
- Lewis, C. (1974). The culture of poverty, translated by Mehdi Soraya, *Social Sciences Letter*, (4) (In Persian).
- Lotfi Khachaki T, Akbari H, Kermani M, imani jajarmi H. (2022). Constructing the Meaning of Social Exclusion among the Poor in Mashhad. *Social Problems of Iran*, 12 (2), 221-238 (In Persian).
- Mahmoudi V, Samimi far G. (2005). Poverty as Capability Deprivation. *Refahj*, 5 (17), 9-32 (In

- Persian).
- Mawa, B. (2008). Impact of micro-finance towards achieving poverty alleviation. *Pakistan Journal of Social Sciences*, 5(9), 876-882.
- McCulloch, N. and Timmer, Peter and Weisbrod, Julian, (2007). *Pathways Out of Poverty During an Economic Crisis: An Empirical Assessment of Rural Indonesia*, Center for Global Development Working Paper No. 115. doi: 10.2139/ssrn.980328
- Mohammadi, M., Akbari, H., & Fouladiyan, M. (2023). Perception of Urban Residents towards Marginalized Populations; Coping Strategies of Residents in Affluent Areas of Mashhad City with Marginalization. *Two Quarterly Journal of Contemporary Sociological Research*, 12(22), 205-238. doi: 10.22084/csr.2023.27271.2185 (In Persian).
- Narayan, D. (2005). Conceptual framework and methodological challenges. *Measuring empowerment, 1, The World Bank, Washington, DC*.
- Narayan, D., & Petesch, P. (2007). Agency, opportunity structure, and poverty escapes. *Moving out of poverty: Cross-disciplinary perspectives on mobility*, 1 (1), 1-44.
- Narayan, D., Chambers, R., Shah, M. K., & Petesch, P. (2000). *Voices of the Poor: Crying out for Change*. New York: Oxford University Press for the World Bank.
- Piran P. (2005). Poverty and Social Movements. *refahj*. 5 (18), 1-0 (In Persian).
- Ramezani farokhad, a., Akbari, H., fouladiyan, M., & Mousaaei, M. (2024). Emergence of a marginalized area on the body of Mashhad metropolis; Sociological-economic analysis of the process of formation of the Qala-e-Khiaban neighborhood. *Geography and Urban Space Development*, 11 (1), 25-47. doi: 10.22067/jgusd.2022.72270.1098 (In Persian).
- Ramezani Farrokhd, A., Akbari, H., Fouladiyan, M., & Mousaaei, M. (2022). Understanding the Sociological Dimensions of the Informal Economy in the Suburbs of Mashhad:(Case Study of Qalakhayaban Neighborhood of Mashhad). *Ferdowsi University of Mashhad Journal of Social Sciences*, 18(2), 266-227. doi: 10.22067/social.2022.72848.1091 (In Persian).
- Reutter, L. I., Stewart, M. J., Veenstra, G., Love, R., Raphael, D., & Makwarimba, E. (2009). "Who do they think we are, anyway?": Perceptions of and responses to poverty stigma. *Qualitative Health Research*, 19 (3), 297-311.
- Robinson, M. S. (2002). *The microfinance revolution: Sustainable finance for the poor*. The World Bank. Washington, D.C. doi: 10.1596/0-8213-4524-9
- Rowntree, B. S. (1902). *Poverty: A study of town life*. Macmillan.
- Rowntree, B. S. (1941). *Poverty and progress*. A second social survey of York.
- Schultz, T. W. (1961) Investment in Human Capital. *American Economic Review*, 51 (1), 1-17.
- Sen, A. (1982). *Poverty and famines: an essay on entitlement and deprivation*. Oxford university press.
- Sen, A. (2000). Social exclusion: Concept, application, and scrutiny, *Master of Trinity College, Cambridge, and Lamont University Professor Emeritus, Harvard University*, Social Development Papers No. 1
- Smith, M. L., & Seward, C. (2009). The relational ontology of Amartya Sen's capability approach: Incorporating social and individual causes. *Journal of Human Development and Capabilities*, 10(2), 213-235. doi: 10.1080/19452820902940927
- Sunam, R. (2017). In search of pathways out of poverty: Mapping the role of international labour migration, agriculture and rural labour. *Journal of Agrarian Change*, 17 (1), 67-80. doi: 10.1111/joac.12136
- Trivedi, S. K. (2014). *Creating livelihoods: Indian women entrepreneur networks in the context of poverty*. The George Washington University.
- Williams, V. (2012). *Perspectives on goal-attainment from African American individuals living in poverty*. State University of New York at Buffalo.